

McDougall kontra Maciver

HOZZÁSZÓLÁS PIERRE LÉVY „AZ ÉRTELMISÉG ÚJ FELELŐSSÉGE
A KOMMUNIKÁCIÓ KORÁBAN” CÍMŰ ÍRÁSÁHOZ

Szerzői információ:

Z. Karvalics László

Történész, az információs társadalom kutatója a Szegedi Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense, az ITTK (Információs Társadalom- és Trendkutató Központ) volt igazgatója, 2006-tól örökös tiszteletbeli elnöke. Számos kurzust dolgozott ki az információs társadalommal kapcsolatos ismeretek oktatásához, e tárgyban több szakkönyv és tanulmány szerzője. A Kar Kiváló Oktatója (1999), Széchenyi-ösztöndíjas (2000-től). Fontosabb könyvei: *Fogpiszkáló a hálózaton* (2000), *Az információs társadalom keresése* (2002), *Információ, társadalom, történelem* (2003), *Bevezetés az információtörténelembe* (2004).

E-mail: zkl@itm.bme.hu

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Z. Karvalics László. „McDougall kontra Maciver”.
Információs Társadalom VIII, 4. szám (2008): 43–45.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.VIII.2008.4.9>

A folyóiratban közölt művek

*a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.*

Z. Karvalics László

McDougall kontra Maciver: ember, csoport és tudat

Bevezetés

William McDougall, a brit szociálpszichológia egyik megalapítója és legtermékenyebb képviselője 1920-ban jelentette meg a csoporttudatról (Hunyady György szóhasználatával: csoportszellemiségről)¹ szóló könyvét (*The Group Mind*. G. P. Putnam & Sons). Ekkor már egészen pontosan negyedszázados volt az a diskurzus, amelyet Gustave Le Bon később számos kiadást megért és kezdettől fogva viták keresztüzében álló munkája, *A tömegek lélektana* indított el 1895-ben,² de még mindig erősen foglalkoztatta a pszichológusokat. Nem véletlen, hogy Sigmund Freud is nagyjából ugyanekkor tette le a garast,³ és hogy számtalan alakváltozatban a harmincas évek végéig vissza-visszatérően népszerű téma maradt a „tömegek” és a „tudatok” közötti kapcsolatok fürkészése. A „tömegnek” az a képe, amely miatt a figyelem középpontjába került, az ipari korszak új kontroll- és konfliktusstruktúráinak terméke a nagyüzemekkel és a politikai renddel az egyik oldalon, az utcát cselekvési térére változtató munkásmozgalommal, a szakszervezetekkel, a nőmozgalommal és az agrármozgalommal a másikon. Ennek a „mindennapi élményként megélt” tömegnek az irodalmi, ideológiai és/vagy tudományos percepciója sokfajta megközelítést tett lehetővé, a felszabadító erejű érzelmi azonosulástól⁴ az alak-talan rettegésig. Ráadásul új tartalommal telt meg az első világháború idején, majd azt követően, ahogyan a (para)militarista máz és a gigantizmus a bontakozó szélsőjobb utcai demonstrációinak állandó kellékévé vált.

Mindeközben azonban komoly átalakuláson és differenciálódáson ment át maga a problémater és az a fogalmi, ill. funkcionális keret, amelyben a szerzők a kérdéseiket felvetik. A pszichológia kiforratlan kategóriarendszere miatt az irodalom korai darbjainak naív-romantikus fogalmi nyelvében, az olvasóborzongató extremitásokban és az argumentáció esetlegességében tükröződő módszertani és tudományos bizonytalanság lassan átadta a helyét egy szigorúbb, leíróbb elméleti-rendszerező pozíciónak, utat nyitva a szociológiai szempontok megerősödésének. Evvel párhuzamosan Le Bon világa le is került a napirendről,⁵ az intézményesedéstől magabiztosabbá váló szakmai műhelyek

¹ Hunyady György: A nemzetek jellege és a nemzeti sztereotípiák (előadás a Mindentudás Egyetemen) http://www.mindentudas.hu/doc/hunyady_nyomtathato.rtf

² *Psychologie des foules*. Paris, Felix Alcan.

³ *Group psychology and the analysis of the ego*, 1921. Magyarul: Tömeglélektan és énanalízis. Budapest: 1995, Cserépfalvi.

⁴ Gondoljunk csak József Attila *Tömeg* című versére (1930). „A tömeg /... / járó erdő reneteg /... / Világ, bekap a tömeg! /... / nem fogja polgári ravaszság, / fölrugja milliónyi láb, – / hú! tömegek, tovább! tovább!”

⁵ Elsősorban Floyd Henry Allport, a kibontakozó amerikai szociálpszichológia iskolateremtő tekintélye (*Social Psychology*. Boston, 1924, Houghton Mifflin), a tudat társas vonatkozásainak korai rendszerezője az, aki nagyon határozott állításokkal teszi szalonképtelenné a csoportszintű lelki jelenségek vizsgálatát, axióma-

megkezdtek árnyalt, többdimenziós csoportdefiníciókkal helyettesíteni a „tömeg” valójában „csürhe, csöcselék” értelemben használt fogalmát,⁶ és evvel el is illant az az izgalom, amely az utca ad hoc tömegeinek cselekvését jellemző, zavarba ejtő szinkronicitást egy „csoportlénny” rendszerszintjére emelt „csoporttudat” tételezésével igyekezett leírhatóvá tenni és megmagyarázni.

A történet azonban nem záródik le ezen a ponton. Edward Bernays, Freud bécsi születésű unokaöccse, aki 1919-ben nyitotta meg New York-i irodáját, a „tömegbefolyásolás” mesterségének professzionális szintre emeléséhez használta kiindulópontnak a csoporttudat irodalmát: „Ha megértjük a csoporttudat mechanizmusait és motívumait, lehetővé válik a tömegek ellenőrzése és irányítása, megfelelően azon szándékunknak, hogy erről ők ne szerezzenek tudomást.”⁷ Ezen az áttételen keresztül a csoporttudat egykori irodalma napjainkban is élő hagyomány, mert a médiaipar döntéshozói, a nagyvállalatok kommunikációs hadoszlopai és a politikai marketing királycsinálói túlnyomórészt a mai napig könnyen befolyásolható *foules*-t látják a fogyasztók és a választók tömegeiben, és választásaikat sokkal inkább alapozzák a Le Bontól kölcsönzött primitív ösztönlény képére, mint a sokkal differenciáltabb, korszerű szociálpszichológiai modellekre.

De térjünk vissza McDougallre és fő művére. William Howard Johnson Tüvidor MacBeth Jenny McDougall (1871–1938) még Angolföldön szerzett magának hírnevet,⁸ olyannyira, hogy néha egyenesen a mai szemmel sokkal korszerűbbnek és meghatározóbbnak tűnő Tarde mellett emlegetik a pszichológiatörténeti felsorolásokban, a társulási ösztön („nyájösztön”),⁹ a viselkedés alapegységének tekintett „visszacsatolási hurok”, ill. a viselkedés „célra irányultsága” fogalmának megalkotójaként.¹⁰

Amikor azonban az első világháború után az első pszichológiai tanszék megalakul az Egyesült Államokban, McDougall átteszi a székhelyét a Harvardra, és azonnal komoly szakmai kihívás elé kerül: a bevándorlási kvóták megszabásában számítanak a szakértői segítségére, ez vezet korábbi tételeinek „alkalmazotti” továbbfejlesztéséhez, egy tudományosnak szánt, korábban csak „esszéisztikus formában létező” nemzetkarakterológia megalkotásához, amelyben „az egyes nemzetek jellemzésén, leírásán, tulajdonságokkal való felruházásán túl megpróbálta azokat a módszertani elveket kidol-

ként szögezve le, hogy a kutatás tárgya kizárólag az egyén rendszerszintje lehet (amely természetesen társas környezetbe van beágyazva). Hasonlóképpen foglal állást Everett Dean Martin is: „I don't believe there is any common or group mind, but that crowd mentality is a kind of psychosis which happens to a number of people simultaneously.” *The Conflict of the Individual and the Mass in the Modern World*. New York, 1932, Henry Holt and Company, VIII. fejezet: *A Diagnosis of crowd mentality*, 186–187.

⁶ Joussein, André: *Psychologie Des Masses* (1937, Ernest Flammarion Éditeur) című könyvének legelső fejezete nem véletlenül kezdődik a LeBon-féle *foules* és az absztraktabb *masses* közötti különbségtétellel.

⁷ *Propaganda*. New York, 1928, 47–48. Bernays, aki a public relations (PR) és a közvélemény-kutatás úttörőjének számít, később döbbenet értesült róla, hogy Goebbels éppen az ő *Crystallizing Public Opinion* című könyvét használta sorvezetőnek a németországi zsidók elleni lejárató kampányaihoz.

⁸ Első „bestselleri” – *Body and Mind* (1911), *Psychology: the study of behaviour* (London, 1912, Williams and Norgate) – mellett leginkább azzal a szintetikus bevezető művével szerzett magának hírnevet, amelynek még életében igen sok újrakiadása volt: az *An Introduction to Social Psychology* 1. kiadása 1908-ban, 23. kiadása 1936-ban jelent meg (London, Methuen).

⁹ Maurice Reuchlin: *A pszichológia története*. Bp., 1987, Akadémiai Kiadó, 127–128.

¹⁰ Elizabeth R. Valentine: *Fogalmak és nézőpontok a pszichológiában*. Bp., 1988, Gondolat.

gozni, amelyeket követve egy kultúrát ilyen szempontból jellemezhetünk”.¹¹ Az 1920-as *Group Mind* ennek a törekvésnek a jegyében születik meg, de ehhez bevezetésként a szerzőnek össze kell foglalnia mindazt, amit a csoporttudat természetéről korábban írt és gondolt.

Itt azonban nem tekinthet el attól, hogy a csoporttudat gondolatának közben nagyhatású és befolyásos (ráadásul: skót) bírálója támadt, Robert Morrison Maciver (más írásmód szerint: MacIver) személyében, aki friss könyvében (*Community. London, 1917*) megsemmisítőnek szánt bírálatban részesítette McDougall elméletét. A *Group Mind* egész bevezető fejezete ezért voltaképpen egyetlen szenvedélyes védőbeszéd az „individuum feletti tudatossági szint” (*super-individual consciousness*) mellett, amely ugyanakkor maliciózus vádbeszéd is Maciver „szedett-vedett” és önellentmondásokkal tarkított érvelése ellen.

R. M. Maciver (1882–1970) kétségkívül nagy száalka volt McDougall szemében. 1915-ben a szociológia és a politika határvidékein kalandozó tudós Edinburgh, Oxford és Aberdeen után az észak-amerikai kontinensre, Torontóba költözött, mégpedig a politikatudományi tanszékre (hogy azután később majd’ negyedszázadon át a New York-i Columbia Egyetem politikai filozófia és szociológia professzora legyen). Maciver a szociológiai kánon része lett,¹² számos standard szöveggyűjtemény szereplője, ill. gondozója. Legtermékenyebb és legmaradandóbb kategóriája, a *social causation* a társadalmi változás (*social change*) oksági viszonyait boncolgatja, fő műve idevonatkozó nézeteit summázza.¹³ Leginkább időtálló munkájának mai szemmel mégis az 1947-ben kiadott *The Web of Government* tűnik: ebben a társadalmi változást a kormányzatra alkalmazva annak kritikai szerepét emeli ki, amellyel képes az innovációk különböző hatásait facilitálni és moderálni.

McDougall mindvégig korrekt, érvelő vitát folytat Maciverrel, nem esik az *argumentatio ad hominem* hibájába. És noha álláspontja kihullott az idő rostáján, a *Group Mind* bevezetésének a skót vitapartner gondolataival viaskodó hosszú oldalai különösen izgalmas tudománytörténeti tanulságokat rejtnek. Hogy melyek ezek, az kiderül a szövegközlést követő tanulmányból.

¹¹ Hunyady: i. m. Hunyady nyomán feltételezhetjük, hogy McDougall szakértői munkája elősegítette azt, hogy „diszkriminatív döntések sora” szülessen, az angolszászok, az „európaiak”, a szlávok és az ázsiaiak esetében eltérő megítélésen alapuló eltérő feltételekkel.

¹² Címszó például Ed Stephan szociológiai naptárában (*Sociology Calendar*)
<http://www.ac.wvu.edu/~stephan/calendar.html>

¹³ *Social Causation*. Boston, 1942.